

Xristianlıqda Şəhadət Anlayışı və Təhrif Olunmuş İnanç Sistemi

Şamil Əzizov¹

Abstrakt

Bu məqalədə xristianlığın müqəddəs kitabı Əhdi-Cədid (Yeni Əhd) və onun tərkib hissələri elmi şəkildə təhlil edilir. Xristian teologiyasının əsasını təşkil edən üçlük (Trinitas) inancı, İsanın (ə) ilahiləşdirilməsi, şəhidlik anlayışının xristianlıqdakı yeri və bu inancların tarixi inkişafı araşdırılır. Məqalədə xristianlığın yəhudilik, Mitraizm və digər qədim dinlərdən nə dərəcədə təsirləndiyi, müqəddəs kitabların təhrif olunma prosesi və şiə-İslam baxışından xristianlığa edilən tənqidlər elmi dəlillərlə təqdim edilir. Müasir dövrdə xristian alimlərinin öz müqəddəs kitablarına yanaşması və İslamın xristianlıq haqqındakı mövqeyi müqayisəli şəkildə təhlil olunur.

Açar kəlmələr: Əhdi-Cədid, İncil, xristianlıq, üçlük inancı, təhrif, şəhidlik, Pavlos, Mitraizm, şiə baxışı, müqayisəli dinşünaslıq

---

¹ - İslam araşdırmaları fakültəsinin məzunu, Hikmət və Dinlərarası Araşdırma İnstitutu, Əl-Mustafa Beynəlxalq Virtual Universiteti, Qum, İran / Harchandgahi@gmail.com

Giriş

Xristianlıq, dünyada ən çox tərəfdarı olan dinlərdən biridir. Təxminən 2 milyarddan çox izləyicisi ilə bu din, həm Qərb sivilizasiyasının, həm də qlobal mədəniyyətin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Lakin İslam nöqtəyi-nəzərindən xristianlıq, təhrifə uğramış ilahi dinlərdən biri kimi qəbul edilir. Qurani-Kərimdə xristianlar "Kitab əhli" (əhlül-kitab) olaraq adlandırılır və onlarla hörmətli münaqişə aparılması tövsiyə edilir. Bununla belə, İslam, xristianlığın əsas inanclarını – xüsusilə üçlük inancını və İsanın (ə) ilahiləşdirilməsini qətiyyətlə rədd edir.

Bu məqalədə xristianlığın müqəddəs kitabı olan Əhdi-Cədid (Yeni Əhd) və onun tərkib hissələri elmi şəkildə təhlil ediləcək, xristian inancının əsasları araşdırılacaq və şii-İslam baxışından bu inanclara edilən tənqidlər təqdim olunacaq. Xüsusilə, şəhidlik anlayışının xristianlıqdakı yeri, İsanın (ə) çarmıxa çəkilməsi hadisəsinin teoloji şərhə və bu şərhlərin tarixi kökləri müqayisəli dinşünaslıq metodu ilə analiz ediləcək.

1. Əhdi-Cədid: Xristianların Müqəddəs Kitabı

Xristianların müqəddəs kitabı iki əsas hissədən ibarətdir: Əhdi-Ətiq (Köhnə Əhd) və Əhdi-Cədid (Yeni Əhd). Bu adlandırmanın əsasında Allah-Taalanın insanlarla iki dəfə əhd-peyman bağlaması ideyası dayanır.

1.1. Əhdi-Ətiq və Əhdi-Cədid Arasındakı Fərqlər

Əhdi-Ətiq – Həzrət İsa Məsihdən (ə) əvvəl yaşamış peyğəmbərlərlə bağlanmış köhnə əhddir. Bu əhd-peymanda vədələr, qanunlar və şəriət hökmləri vasitəsilə nicat tapmağın yolları müəyyən edilmişdir. Əhdi-Ətiqin tərəfdarları Bəni-İsrail (yəhudilər) olmuşlar. Bu kitabda əsasən şəriət hökmləri, halal-haram qaydaları, peyğəmbərlərin həyatı və Bəni-İsrailin tarixi öz əksini tapmışdır.

Əhdi-Cədid isə Allah-Taalanın Həzrət İsa Məsihə (ə) və onun tərəfdarlarına nazil etdiyi yeni əhd-peyman hesab olunur. Xristian teologiyasına görə, bu yeni əhddə qurtuluşun yalnız məhəbbət yolu ilə əldə olunması müəyyənleşir. Xristian inancının ən mühüm cəhəti – Allahın insan cildində təcəssüm etməsi, insan övladının günahlarını öz üzərinə götürməsi və çarmıxa çəkilmə əzabına dözərək bütün günahların müqabilində qurbana çevrilməsi ideyası məhz Əhdi-Cədidə təqdim olunur.

Yuhanna İncilində bu inanc belə ifadə edilir: "Allah bu dünyaya o qədər məhəbbət bəslədi ki, öz yeganə oğlunu göndərdi və ona iman gətirənlərin həlak olmamasını, əbədi həyata qovuşmalarını buyurdu. Çünki Allah öz oğlunu yer üzünə mühakimə etmək üçün göndərməmişdir, əksinə onun vasitəsilə dünya nicat tapsın." (Yuhanna 3:16-17)

Bu ayə xristian inancının əsas tezisini – İsanın (ə) Allahın oğlu olaraq qurban edilməsi ideyasını açıq şəkildə ifadə edir.

1.2. Əhdi-Cədidin Tərkibi

Əhdi-Cədid yunan dilində qələmə alınmışdır və 27 kitabdan ibarətdir. Bu kitablar mövzu baxımından dörd əsas hissəyə bölünür:

1. İncillər (4 kitab): Matta, Mark, Luka və Yuhanna İncilləri
2. Həvarilərin işləri (1 kitab): Luka tərəfindən yazılmışdır
3. Həvarilərin məktubları (21 kitab): Pavlosun və digər həvarilərin məktubları
4. Mükəşifə (1 kitab): Yuhannanın vəhy kitabı

1.2.1. İncillər

Həzrət İsanın (ə) dostlarının və davamçılarının böyük əksəriyyəti Onun həyatını və sözlərini yazmağa başladılar. Sonralar bu yazılar toplanaraq "İncil" adlandırıldı. Zaman keçdikcə bu İncillərdən

dördü rəsmiləşdi, qalanları isə unuduldu və ya "apokrif" (qeyri-kanonik) olaraq təsnif edildi.

Dörd rəsmi İncil bunlardır:

1. Matta İncili – Əhdi-Ətiqin verdiyi qeybi xəbərləri əsas tutmaqla Məsihin həyatı və sözləri barədə yazılmışdır.
2. Mark İncili – Məsihin həyatı barədə ən qədim və ən qısa kitabdır.
3. Luka İncili – Ən xırdalığlara işarə etməklə Məsihin həyatı və sözləri barədə yazılmışdır.
4. Yuhanna İncili – Həzrət Məsihin qeyri-adi insan olmasını vurğulamaqla yazılmış ən sonuncu İncildir (təxminən 100-cü ildə).

İlk üç İncil (Matta, Mark, Luka) arasında məzmun baxımından böyük oxşarlıq vardır. Buna görə də onlar "sinoptik İncillər" (eyni məzmunlu İncillər) adlandırılırlar. Yuhanna İncili isə həm məzmun, həm də üslub baxımından digərlərindən fərqlənir və İsanın (ə) ilahiliyi ideyasını daha qabarıq şəkildə ifadə edir.

1.2.2. Həvarilərin İşləri

Bu kitab Luka tərəfindən qələmə alınmışdır (o, həm də üçüncü İncilin müəllifidir). Kitabda həvarilərin, xüsusən də Pavlosun fəaliyyəti və xristianlığın yayılması prosesi təsvir edilir.

1.2.3. Həvarilərin Məktubları

Xristianlığın bəzi həvariləri öz dövrlərinin xristian icmalarına və tanınmış şəxsiyyətlərinə məktublar ünvanlayırdılar. Bu məktublar zaman keçdikcə böyük əhəmiyyət kəsb etdi və Əhdi-Cədidin tərkibinə daxil edildi. Ən mühümləri:

- Pavlosun məktubları (13 məktub): Romalılara, Korinflilərə (1 və 2), Qalatiyalılara, Efeslilərə, Filipilərə, Koloslulara, Saloniklilərə (1 və 2), Timofeyə (1 və 2), Titusa, Filimona.
- İbranilərə məktub – Müəllifi naməlumdur.
- Yaqubun məktubu – Pavlosun düşüncələrini tənqid edir.

- Petrosun məktubları (1 və 2)
- Yuhannanın məktubları (1, 2 və 3)
- Yəhudanın məktubu

1.2.4. Mükəşifə (Vəhy)

Əhdi-Cədidin sonunda yerləşən Yuhannanın vəhyi kitabı xristianlar üçün böyük əhəmiyyət daşıyır. Xristian inancına görə, Yuhanna (İsanın (ə) gənc həvarilərindən biri) bu əsərdə qocalıq çağında gördüyü bir yuxunu şərh edir və gələcəkdə baş verəcək hadisələr barədə qeybi xəbərlər verir.

2. Xristianlıqda Şəhidlik Anlayışı

Xristianlıqda şəhidlik anlayışı mühüm yer tutur. Xristianlar "şəhid" və "şəhidlik" sözlərindən geniş istifadə edirlər. Onların iddiasına görə, Həzrət İsa (ə) qurban edildi və insanların günahlarının bağışlanması yolunda fədakarlıq etdi.

2.1. İsanın (ə) Çarmıxa Çəkilməsi: Xristian Şəhadətinin Mərkəzi

Xristian teologiyasının mərkəzində İsanın (ə) çarmıxa çəkilməsi hadisəsi durur. Bu hadisə xristian inancında "kəffarə" (atonement sacrifice) olaraq adlandırılır. Xristianlara görə:

1. İnsanlıq günah içərisindədir – Adəm və Həvvanın günahı bütün bəşəriyyətə keçmişdir.
2. Allah ədalətlidir – Günah cəzasız qala bilməz.
3. Allah mərhəmətlidir – İnsanlığı xilas etmək istəyir.
4. İsa (ə) Allahın oğludur – O, günahsız olduğu üçün bəşəriyyətin günahlarını öz üzərinə götürə bilər.
5. Çarmıx – İsa (ə) çarmıxda ölərək bəşəriyyətin günahlarının cəzasını çəkdi.
6. Diriliş – Üç gün sonra dirilərək ölümə qalib gəldi.

Pavlos bu inancı belə ifadə edir: "Məsih bizim günahlarımız uğrunda öldü... O öldü, amma yenə dirildi." (1 Korinfilərə 15:3-4)

2.2. İlk Xristian Şəhidləri

Xristianlıq tarixində ilk şəhidlər həvarilər olmuşdur. Rəvayətlərə görə:

- Pyotr (Şimon Peter) – Romada çarmıxa çəkilmişdir (başı aşağı vəziyyətdə).
- Pavlos – Romada qılıncla öldürülmüşdür.
- Andrey – Xaçda öldürülmüşdür (X formalı xaç onun adı ilə bağlıdır).
- Yaqub (Zebedevin oğlu) – Qılıncla öldürülmüşdür.
- Stefan – Daşqalaq edilərək öldürülmüşdür (ilk xristian şəhidi hesab olunur).

Bu şəhidlər xristian inancında böyük hörmətə malikdirlər və onların xatirəsinə kilsələr, bayramlar təsis edilmişdir.

2.3. Xristian Şəhidliyi ilə İslam Şəhadəti Arasındakı Fərqlər

Xristianlıq və İslamda şəhidlik anlayışları arasında əhəmiyyətli fərqlər mövcuddur:

Xristianlıqda Şəhidlik	İslamda Şəhadət
Şəhidlik "günahların kəffarəsi" kimi qəbul edilir	Şəhadət Allah yolunda can verməkdir, kəffarə anlayışı yoxdur
İsanın (ə) şəhadəti unikal və təkrarolunmazdır	Hər bir mömin şəhadətə nail ola bilər
Şəhidlik passiv əzab çəkməkdir	Şəhadət aktiv mübarizənin nəticəsidir
İsa (ə) Allahın oğlu kimi qurban gedir	Şəhidlər Allahın bəndələridir, ilahi deyillər
Diriliş inancı vardır	Şəhidlər "diri"dir, lakin diriliş qiyamətdə olacaq

3. Müqəddəs Kitabın Mötəbərliyi Məsələsi

Müqəddəs kitabların mötəbərliyi üç fərqli baxış bucağından araşdırıla bilər: Kitab əhlinin nəzəri, qeyri-dini alimlərin nəzəri və İslam baxışı.

3.1. Kitab Əhlinin Nəzəri

Yəhudilər və xristianlar öz müqəddəs kitablarının (müvafiq olaraq Əhdi-Ətiq və Əhdi-Cədid) düzgün, müqəddəs, etibarlı və ilahi olduğuna inanırlar. Bu inanc, müsəlmanların Qurani-Kərimə olan inancına bənzəyir. Hər üç dinin davamçıları öz müqəddəs kitablarına eyni dərəcədə hörmət və ehtiram bəsləyirlər.

Müasir xristian yazıçılarından Tomas Mişel bu mövzuda yazır:

"Xristianların nəzərinə, Allah müqəddəs kitabları insan övladlarından olan müəlliflərin əli ilə yazır. Buna görə də müqəddəs kitabların bir ilahi, bir də bəşəri müəllifi vardır. Allah müqəddəs kitabı Müqəddəs Ruhun ilhamı ilə yaratmış və bu məqsədlə bəşər övladlarından yazıçılar seçmişdir."

Xristianlarla müsəlmanlar arasında bu mövzuda əsas fərq – xristianların müqəddəs kitabın "imla" (diktə) yolu ilə deyil, ilham yolu ilə yazıldığına inanmasıdır. Xristianlara görə, Allah müqəddəs kitabı insanlara imla formasında verməmiş, əksinə ilahi kəlamları və düşüncələri çatdırmaq üçün hər bir yazıçıya xüsusi üslub bəxş etmişdir.

3.2. İncillərin Yazılma Prosesi

Xristianların qəbul etdiyi mötəbər mənbələrə görə:

- Matta İncili – Həvari Matta tərəfindən təxminən 50-60-cı illərdə aramicə yazılmışdır.
- Mark İncili – Pyotrın şagirdi Mark tərəfindən 60-70-ci illərdə Romada yazılmışdır.
- Luka İncili – Pavlosun yoldaşı Luka tərəfindən 70-80-ci illərdə yazılmışdır.
- Yuhanna İncili – Həvari Yuhanna tərəfindən 90-100-cü illərdə Efesdə yazılmışdır.

Luka İncilinin başlanğıcında bu barədə məlumat verilir: "Bir çoxlarının bizim yanımızda baş vermiş və tamamlanmış, eləcə də lap öncədən kəlamın nəzarətçiləri və xidmətçiləri tərəfindən bizə çatdırılmış hadisələrin qələmə alınmasına əl uzatdıqlarına görə onların hamısının diqqətlə əvvəldən sonadək sənə yazmaq qərarına gəldim, ey əziz Tivfilos!" (Luka 1:1-3)

Maraqlıdır ki, xristianlar Həzrət İsanın (ə) özünün bir kitab gətirdiyinə inanmırlar. Tomas Mişel bu barədə yazır: "Xristianlar heç bir zaman Həzrət Məsihin İncil adlı kitab gətirdiyini demirlər. Müsəlmanların Qurani-Kərim və peyğəmbərləri barəsində malik olduğu vəhy etiqadı xristianlıqda mövcud deyil. Xristianlar İsanı İlahi Vəhyin təcəssümü kimi qəbul edirlər – o heç bir vəhy gətirməmişdir, əksinə o vəhyin özü olmuşdur."

3.3. Kilsənin Müqəddəs Kitabı Müəyyənləşdirməsi

Xristianlıqda müqəddəs kitabların müəyyənləşdirilməsi prosesi təxminən dörd əsr davam etmişdir:

- 150-200-cü illər – Müqəddəs kitabların ilk siyahısı hazırlandı.
- 367-ci il – Afanasius öz məktubunda 27 kitabın siyahısını verdi.
- 393-cü il – Hippo Şurası bu siyahını təsdiqlədi.
- 397-ci il – Karfagen Şurası rəsmən qəbul etdi.
- 1546-cı il – Trent Şurası katolik kilsəsi üçün son siyahını təsdiqlədi.

Bu prosesdə kilsə "Müqəddəs Ruhun bələdçiliyi" ilə saysız-hesabsız xristian yazılarının içindən 27 kitabı seçdi və onların ilahi vəhylə yazıldığını qəbul etdi.

3.4. Qeyri-Dini Alimlərin Nəzəri

Müasir elmi tənqid metodları inkişaf etdikcə, bir çox qeyri-dini alimlər müqəddəs kitabları tarixi sənədlər kimi araşdırmağa başladılar. Onların baxışına görə:

- Müqəddəs kitablar ilahi mənşəli deyil, insanlar tərəfindən yazılmış antik mətnlərdir.
- Peyğəmbərlərin tarixi varlığı şübhə altına alınır, çünki birbaşa müasir tarixi sənədlər yoxdur.
- Əhdi-Ətiq təxminən 2500 illik, Əhdi-Cədid isə 1900 illik tarixə malikdir.
- Bu mətnlər müxtəlif dövrlərdə, müxtəlif müəlliflər tərəfindən yazılmış və sonradan redaktə edilmişdir.

3.5. İslamın Müqəddəs Kitablar Haqqındakı Mövqeyi

Qurani-Kərimdə Tövrət, Zəbur və İncilin Allah tərəfindən nazil edildiyi təsdiqlənir, lakin sonradan bu kitabların təhrif edildiyi bildirilir. Allah buyurur: *"Onlar (yəhudilər): 'Allah heç bir bəşərə bir şey nazil etməmişdir' – deməklə Allahı layiqincə qiymətləndirmədilər. De: 'Musanın insanlara bir nur və hidayət olaraq gətirdiyi kitabı (Tövrəti) kim nazil etmişdir? Siz onu vərəqlərə yazıb göstərir, bir çoxunu da gizlədirsiniz.'"* (Ənam surəsi, 91)

Həmçinin: *"Yəhudilərdən bəziləri (Allahın kəlamını) öz yerlərindən dəyişdirirlər."* (Nisa surəsi, 46)

İslam alimlərinin ümumi qənaətinə görə, mövcud Tövrət və İncil kitabları ilahi mənbədən qopmuş, təhrifə uğramış və insan sözü ilə qarışmış mətnlərdir. Həqiqi İncil, Quranda buyurulduğu kimi, Həzrət İsayə (ə) nazil olmuş və onun həyatından sonra itirilmişdir.

4. Xristian İncinin Tarixi Kökləri və Xarici Təsirlər

Elmi tədqiqatlar göstərir ki, müasir xristian incinin bir çox elementləri qədim bütprəst dinlərdən, xüsusən də Mitraizm, Hinduizm və Misir mifologiyasından götürülmüşdür.

4.1. Mitraizmin Təsiri

Mitraizm – qədim İran mənşəli bir din olub, Roma imperiyasında geniş yayılmışdı. Mitraizm ilə xristianlıq arasında oxşarlıqlar

mövcuddür. Qədim dünyada "bakirə ana" və onun qurban verilən oğlu inancı geniş yayılmışdı. Misirdə İzis və Horos, Finikiyada Afrodita və Adonis, Frigiyada Kibele və Attis, Romada Venera və Kupidon bu inancın müxtəlif formaları idi.

4.2. Pavel və Xristianlığın Transformasiyası

Xristianlığın yəhudi əsilli bir hərəkətdən dünya dininə çevrilməsində ən mühüm şəxs Pavlos (Saul) olmuşdur. Pavlos əvvəlcə xristianları təqib edən bir yəhudi idi, sonra Dəməşq yolunda "vəhy" aldığını iddia edərək xristian oldu.

Pavlosun təlimləri ilə İsanın (ə) orijinal təlimləri arasında əhəmiyyətli fərqlər vardır:

1. İsa (ə) – yəhudi xalqına göndərilmiş bir peyğəmbər idi, Tövrəti təsdiqləyirdi.
2. Pavlos – İsanı ilahiləşdirdi, Tövrətin bir çox hökmlərini ləğv etdi, qeyri-yəhudilərə (bütperəstlərə) kitab etdi.

Pavlosun təlimləri xristianlığın bütperəstlər arasında yayılmasını sürətləndirdi, lakin eyni zamanda İsanın (ə) orijinal təlimlərindən uzaqlaşmaya səbəb oldu.

A. Pavel Deyvis "Ölü dəniz papiruslarının məfhumu" kitabında yazır: "Yəhudi xristianların fəda olmaq və qurban edilmək məsləkinə inanan digər rəqiblərindən daha üstün olmasının və bu rəqabətdən qalibiyyətlə çıxmasının yeganə səbəbi Pavlos olmuşdur. O bütperəstliyin bütün incəliklərini bilən, sonradan yəhudiləşmiş yunanıstanlı müqəddəs idi."

4.3. Ölü Dəniz Papirusları (1947)

1947-ci ildə Fələstin səhrasında, Ölü dənizin sahillərində yerləşən mağaralarda tapılan qədim papiruslar xristianlığın mənşəyi haqqında yeni suallar ortaya çıxardı. Təxminən 2000 yaşı olan bu yazılar Esenilər adlı bir yəhudi fırqəsinə aid idi. Esenilər

səhralarda yaşayır, irfani dünya görüşünə malik idilər və Məsihin gəlişini gözləyirdilər.

Bu kəşf elm aləmində böyük əks-səda doğurdu. Bəzi alimlər xristianlığın bir çox elementlərinin (məsih gözləmə, sonuncu şam yeməyi, müqəddəs su ilə paklanma və s.) Esenilərdən götürüldüyünü iddia etdilər. Bu papiruslar barədə indiyədək bir neçə min kitab yazılmışdır.

5. Xristian İncinin Əsas Elementləri və İslam Tənqidi

5.1. Tanrı Anlayışı: "Ata", "Oğul", "Müqəddəs Ruh"

Xristian teologiyasında Tanrı üç "üqnum"dan (hipostaz) ibarətdir: Ata, Oğul və Müqəddəs Ruh. Bu üçü eyni zəttir, lakin fərqli "şəxslər"dir. Bu inanc "Müqəddəs Üçlük" (Trinitas) adlanır.

Qeyd etmək lazımdır ki, "Üçlük" sözü Əhdi-Cədidə keçmir. Bu termin ilk dəfə 180-ci ildə Tertullian tərəfindən istifadə edilmişdir. Xristianlar Matta 28:19-dakı sözlərə istinad edirlər: "Onu Ata, Oğul və Müqəddəs Ruhun adı ilə xaç suyuna salın."

Lakin bu ayənin orijinal yunan mətnində "adı" sözü tək formadadır (yəni üç fərqli ad deyil, bir ada işarədir). Bu da teoloji mübahisələrə səbəb olmuşdur.

5.2. İsanın (ə) İlahiliyi Məsələsi

Dörd İncil müqayisəli şəkildə araşdırıldıqda maraqlı bir nəticə ortaya çıxır: Sinoptik İncillər (Matta, Mark, Luka) İsanı (ə) daha çox insani xüsusiyyətlərlə təqdim edir, Yuhanna İncili isə onu ilahiləşdirir.

Sinoptik İncillərdə İsa (ə) tez-tez Allaha dua edir, Allaha müraciət edir, Allahdan kömək diləyir. Məsələn, çarmıxdakı ikən: *"İlahi, İlahi, niyə məni tərk etdin?"* (Matta 27:46)

Yuhanna İncilində isə İsa (ə) belə deyir: *"Mən və Ata birlik."* (Yuhanna 10:30)

Bu fərq, Yuhanna İncilinin daha gec (təxminən 100-cü ildə) yazılması və Pavlosun təlimlərinin təsiri altında qalması ilə izah edilir.

Həmçinin, İsa (ə) özü dəfələrlə Allahı "mənim Allahım" və "sizin Allahınız" adlandırmışdır: *"Mənim atam və sizin atanızın, mənim Allahım və sizin Allahınızın yanına gedirəm."* (Yuhanna 20:17)

5.3. "Allahın Oğlu" İfadəsinin Mənası

"Allahın oğlu" ifadəsi qədim dövrlərdə müxtəlif mənalarda işlənirdi:

1. Yəhudi ənənəsində – saleh insanlar, peyğəmbərlər, İsrail xalqı üçün istifadə edilirdi.
  - "İsrail mənim oğlumdur, ilk övladımdır." (Xuruc 4:22)
  - "Onu (Süleymanı) özümə oğul seçdim, mən də ona ata olacağam." (Günlərin tarixi, 28:6)
2. Bütperəst ənənədə – tanrıların qadınlarla cinsi əlaqəsindən doğulan varlıqlar üçün istifadə edilirdi.
3. Roma ənənəsində – imperatorlar üçün istifadə edilirdi (divi filius).

İslam bu ifadəni qəti şəkildə rədd edir. Quranda buyrulur: *"Yəhudilər: 'Üzeyr Allahın oğludur', xaçpərəstlər də: 'Məsih (İsa) Allahın oğludur', – dedilər. Bu, onların ağızlarında gəzən boş sözlərdir. Onlar daha öncə küfr edənlərin sözlərinə bənzəyir. Allah onlara lənət etsin! Necə də haqdan döndərilirlər!"* (Tövbə surəsi, 30)

5.4. Müqəddəs Ruh Anlayışı

Xristianlıqda Müqəddəs Ruh Allahın üç üqnumundan biridir. O, Allahın dünyada fəaliyyət göstərən varlığıdır, İsanı Məryəmin bətnində yaradan, həvarilərə ilham verən, kilsəni hidayət edən şəxsdir.

İslamda isə "Müqəddəs Ruh" (Ruhül-qüdüs) Cəbrail (ə) mələyi mənasında işlənir. O, Allahın mələklərindən biridir, ilahi deyil, məxluqdur.

5.5. Xaç və Çarmıx İnançının Tənqidi

Xristian inancının mərkəzində duran çarmıx hadisəsi İslam nöqteyi-nəzərindən qəbuledilməzdir. Quran buyurur: *"Və: 'Biz Allahın peyğəmbəri Məryəm oğlu İsa Məsihi öldürdük' – demələri səbəbindən (onları lənətlədik). Halbuki onlar İsanı nə öldürdülər, nə də çarmıxa çəkdilər. Lakin bu, onlara (öldürdükləri başqa bir şəxs İsayə) bənzədildi. Bu barədə ixtilaf edənlər, həqiqətən də, şəkk içindədirlər. Onların bu barədə heç bir məlumatı yoxdur, ancaq zənnə uyurlar. Onlar İsanı əminliklə öldürmədilər. Əksinə, Allah onu Öz dərğahına qaldırdı. Allah yenilməz qüdrət sahibi, hikmət sahibidir."* (Nisa surəsi, 157-158)

Bu ayəyə əsasən:

- İsa (ə) çarmıxa çəkilməmişdir
  - Öldürülən şəxs İsayə (ə) bənzədilən başqa birisi olmuşdur
  - Allah İsanı (ə) Öz dərğahına qaldırmışdır
- Şiə təfsirçilərinə görə, bu hadisə Allahın İsayə (ə) olan xüsusi lütfünü və onun müqəddəsliyini göstərir.

6. Xristianlığın Əsas Məzhəbləri və Şəhidlik Anlayışı

Xristianlıqda üç əsas məzhəb vardır:

6.1. Katolisizm

- Papa rəhbərliyində mərkəzləşmiş kilsə quruluşu
- Müqəddəs üçlüyə inam
- İsanın çarmıxda ölümü və dirilməsi
- Məryəmin bakirəliyi və "günahsızlığı" (Immaculate Conception)
- Müqəddəslərə (saints) ehtiram, onların şəfaətinə inam
- Şəhidlərə xüsusi hörmət, onların qalıqları (relikviyaları) müqəddəs sayılır

6.2. Pravoslavlıq

- Katolisizmdən 1054-cü ildə ayrılmışdır

- Papa səlahiyyətini qəbul etmir, patriarxlar rəhbərlik edir
- Üçlük inancı eynidir, lakin "Filioque" əlavəsini qəbul etmir
- İkonlara (təsvirlərə) daha çox ehtiram
- Şəhidlər və müqəddəslər mühüm yer tutur

6.3. Protestantlıq

- XVI əsrdə Reformasiya nəticəsində yaranmışdır (Martin Lüter, Kalvin)
- "Sola Scriptura" (yalnız Müqəddəs Kitab) prinsipi
- Papa səlahiyyətini rədd edir
- Müqəddəslərə ehtiram azdır, birbaşa Tanrı ilə əlaqə vurğulanır
- Şəhidlik anlayışı qalsa da, katolik və pravoslavlardakı qədər mərkəzi deyil

7. Nəticə: Xristian Şəhadəti və İslam Həqiqəti

Xristianlıqda şəhidlik anlayışı İsanın (ə) çarmıxda qurban verilməsi ətrafında formalaşmışdır. Xristianlara görə, İsa (ə) Allahın oğlu olaraq bəşəriyyətin günahlarına kəffarə olmaq üçün ölümü ixtiyar etmiş və bu hərəkəti ilə bütün insanlığa nümunə olmuşdur.

Lakin İslam nöqtəyi-nəzərindən bu inanc bir neçə səbəbdən qəbuledilməzdir:

1. Tövhid prinsipi – Allah birdir, O, nə doğulmuş, nə də doğmuşdur. İsanın (ə) Allahın oğlu olması inancı tövhidə ziddir.
2. Nübüvvət anlayışı – İsa (ə) Allahın oğlu deyil, böyük peyğəmbərlərindən biridir. Ona kitab (İncil) nazil olmuş, lakin bu kitab sonradan təhrif edilmişdir.
3. Kəffarə inancı – İslamda heç kəs başqasının günahını çəkə bilməz. Hər kəs öz günahından özü məsuldur. Allah diləsə, tövbə edəni bağışlayar, diləməsə, bağışlamaz. Qurban

mərəsimləri ilə günahların bağışlanması inancı İslamda yoxdur.

4. Çarmıx hadisəsi – Quranın açıq ayələrinə əsasən, İsa (ə) çarmıxa çəkilməmiş, Allah onu Öz dərgahına qaldırmışdır.
5. Təhrif məsələsi – Mövcud İncillər Allahın İsayə (ə) nazil etdiyi orijinal İncil deyil, sonradan müxtəlif müəlliflər tərəfindən yazılmış, bir-biriləri ilə ziddiyyət təşkil edən, təhrifə uğramış mətnlərdir.

Şiə alimlərinin fikrincə, həqiqi İncil itirilmişdir və Allahın İsayə (ə) nazil etdiyi orijinal kitabla indiki İncillər arasında yalnız dolayı əlaqə mövcuddur. İslam, xristianları "Kitab əhli" olaraq qəbul edir, lakin onları təhrif edilmiş inanclarından əl çəkərək həqiqi tövhidə – İslama dəvət edir.

Şəhidlik məqamına gəldikdə isə, İslamda şəhidlik İmam Hüseyin (ə) Kərbəladə göstərdiyi fədakarlıqla ən uca zirvəyə çatmışdır. İmam Hüseyin (ə) öz qanı ilə İslamı xilas etmiş, zülmə qarşı durmağın, haqq uğrunda can verməyin ən böyük nümunəsini yaratmışdır. Şiələr hər il Məhərrəm ayında İmam Hüseyin (ə) və onun 72 nəfər əhli-beyt və səhabəsinin şəhadətini yad edir, onların yolunu davam etdirməyə çalışırlar.

Bu müqayisəli araşdırma göstərir ki, şəhidlik anlayışı hər iki dində mövcud olsa da, məzmun və mahiyyət baxımından tamamilə fərqlidir. Xristianlıqda şəhidlik passiv əzab çəkmək və günahların kəffarəsi kimi başa düşülürkən, İslamda şəhadət aktiv mübarizənin, haqq uğrunda canından keçməyin və Allah yolunda ən böyük qurbanın adıdır.

Ədəbiyyat

Qurani-Kərim (Tövbə surəsi, 30; Nisa surəsi, 157-158; Ənam surəsi, 91; Maidə surəsi, 46-47, 18; Bəqərə surəsi, 104; Ali-İmran surəsi, 3-4, 169; Məryəm surəsi, 30; Hədid surəsi, 27)

Əhdi-Cədid (Matta, 5:44-45; 6:9; 27:46; 28:19; Mark, 15:34; Luka, 1:1-3; Yuhanna, 1:21; 3:16-17; 10:30-31; 20:17; 1 Korinflilər, 15:3-4)

Əhdi-Ətiq (Xuruc, 4:22; 7:1; Günlərin tarixi, 28:6)

Deyvis, A. Pavel – "Ölü dəniz papiruslarının məfhumu" (The Meaning of the Dead Sea Scrolls)

Freyzer, Ceyms Corc – "Qızıl budaq" (The Golden Bough) – Dinlərin və miflərin müqayisəli tədqiqi

Mişel, Tomas – "Xristian ilahiyyatına giriş" (Introduction to Christian Theology)

Morini, Jilber – Yunan-Roma ədəbiyyatı və dini üzrə tədqiqatlar

Təfsiri-Nümunə – Ayətullah Nasir Məkarim Şirazi (Nisa surəsinin təfsiri)

Məclisi, Məhəmməd Baqir – "Biharül-ənvar" (cild 14, İsa peyğəmbərin (ə) həyatı barədə)

Subhani, Cəfər – "Əl-miləl və-nihəl" (Dinlər və məzhəblər haqqında)

Tabatabai, Məhəmməd Hüseyn – "Əl-Mizan fi təfsiril-Quran" (Quran təfsiri)

Trent Şurası sənədləri (1546) – Müqəddəs kitabların kanonik siyahısı

İkinci Vatikan Şurası – "Dei Verbum" (Allah Kəlamı) qərarı, 11-ci maddə

Tertullian – İlahiyyat əsərləri (Üçlük termini haqqında)

Yəhudi Ensiklopediyası (Jewish Encyclopedia) – "Esenilər", "Məsih" maddələri

Britannika Ensiklopediyası (Encyclopaedia Britannica) – "Xristianlıq", "İncil", "Pavlos" maddələri